

A - 65707

-7

STILUS 7

ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD EESTIS
ARCHAEOLOGICAL FIELD
WORKS IN ESTONIA IN
1996

Koostanud ja toimetanud Ülle Tamla

EESTI ARHEOLOOGIASELTS

TALLINN 1997

Trükitud Eesti Teadusfondi toetusel

© 1997 Eesti Arheoloogiaselts
Rüütli 6, Tallinn, EE-0001, Eesti

Makett: Ivar Leimus

ISBN 9985-50-175-6

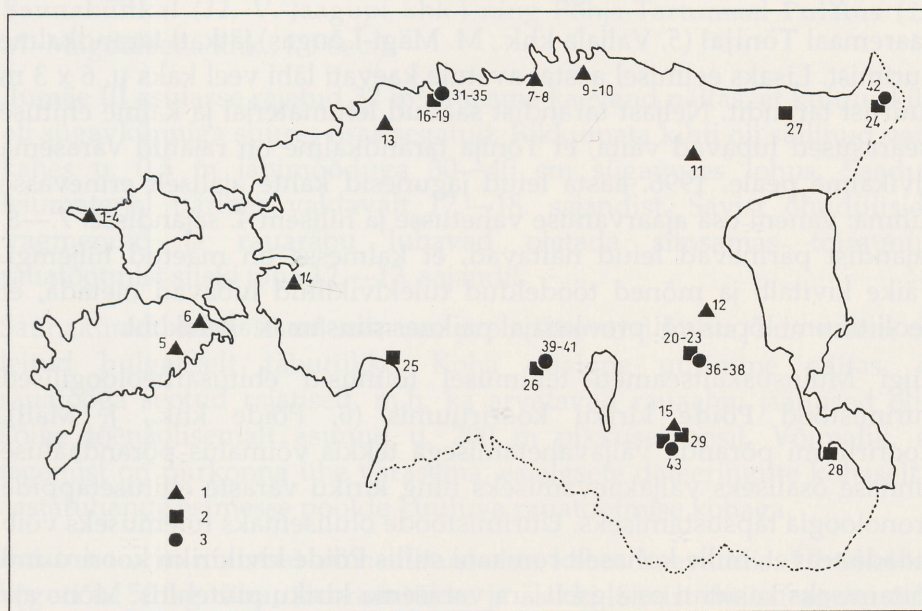
Tartu Ülikooli Raamatukogu

1996. AASTA ARHEOLOOGILISTE VÄLITÖÖDE TULEMUSI

Ülle TAMLA

Ajaloo Instituut. Rüütli 6, EE-0001 Tallinn, Eesti

1996. aastal toimusid arheoloogilised välitööd Eestis 176 kohas. Sõltuvalt töö eesmärgist võib need liigitada uurimisteemadega seotud arheoloogilisteks kaevamisteks (joonis, A) ja avariikaevamisteks (joonis, B), kus kaitse all olev maa-ala vabastati uusehituseks. Järelevalvetööde (joonis, C) eesmärgiks oli kultuurikihi hindamine ja fikseerimine arheoloogiliste muististe kaitsetsooni kaevatud trassides. Välitööde oluline ja senisest mahukam koostisosa olid ka maastiku- ja mereinspeksioonid arheoloogiliste muististe väljaselgitamiseks ning leiuteadete kontrollimiseks.

Arheoloogilised välitööd 1996. aastal. A — uurimisteemaga seotud kaevamised, B — avariikaevamised, C — järelevalvetööd.

Archaeological field work in 1996. A — excavations connected with research projects, B — rescue excavations, C — supervision works.

Uurimisteemadega seotud arheoloogilised kaevamised

Uurimisteemadega seotud arheoloogilisi kaevamisi tehti ühtekokku viieteistkümnel muistisel. Hiiumaal Kõpu poolsaarel **Kõpus** (kaardil nr. 1—4, Reigi khk., kaevamiste juhataja A. Kriiska) jätkati kiviaja asuakohtade uurimist. Lisaks arvukatele proovišurfidele rajati kolm kaevandit. 20 m² suurune kaevand tehti Kõpu IV asulakohale, mis asetseb seni teadaolevast kaheteistkümnest kiviaja asulast kõige kõrgemal, s.o. 32 m üle merepinna. Kvartsist, tulekivist, liivakivist jm. kivimitest leiumaterjal näitab, et tegemist on hilismesoliitilise asulaga.

Kõpu X asulakohas avati 10 m² suurune ala. Leiti üks talb, kvartsist ja tulekivist esemeid ning kilde. Saadud leiud lubavad asulakoha dateerida neoliitikumi.

Kõpu XI asulakohal oli kaevandi suuruseks 12 m². Leiumaterjal sisaldas lisaks kvartsist ja tulekivist esemetele ka (hilist?) kammkeraamikat. Praeguse uurimisseisu juures saab väita, et tegemist on Kõpu poolsaare ühe hilisema kiviaja asulakohaga.

Kõpu XII asuakoht asub seni teadaolevatest ainsana poolsaare põhjaosas. Juhuleidude ja proovišurfidest saadud leiumaterjali järgi on siin kõige tõenäolisemalt tegemist kammkeraamika asulakohaga.

Saaremaal **Tõnjal** (5, Valjala khk., M. Mägi-Lõugas) jätkati tarandkalme uurimist. Lisaks eelmisel aastal avatule kaevati läbi veel kaks u. 6 x 3 m suurust tarandit. Neljast tarandist saadud leiumaterjal ja kalme ehituse iseärasused lubavad väita, et Tõnija tarandkalme on rajatud varasema kivikalme peale. 1996. aasta leiud jagunesid kahte ajaliselt erinevasse rühma: vanem osa ajaarvamise vahetusse ja hilisem 4. sajandisse. 7.—8. sajandist pärinevad leiud näitavad, et kalmesse on maetud hiljemgi. Väike kivitalb ja mõned töödeldud tulekivikillud lubavad oletada, et neoliitikumi lõpus või pronksiajal paiknes siinsamas asuakoht.

Riigi Muinsuskaitseameti tellimusel toimusid ehitusarheoloogilised uurimistööd **Pöide** kiriku kooriruumis (6, Pöide khk., J. Mäll). Kooriruumi pörandi väljavahetamisega tekkis võimalus pörandaluse pinnase osaliseks väljakaevamiseks ning kiriku varaste ehitusetappide kronoloogia täpsustamiseks. Uurimistööde olulisemaks tulemuseks võib pidada teavet, mille kohaselt romaani stiilis Pöide kivikiriku kooriruumi ehitamiseks kasutati esialgselt ära varasema kiriku puitehitist. Mõne aja möödudes asendati see kividest laotud kooriruumiga.

Muuxsis (7—8, Kuusalu khk., G. Vedru) alustati revisjonkaevamisi "Hundikangrute" kalmeterühmas ja šurfimisi pronksiaegsel asulakohal. Kaevamisteks valiti 1925. aastal A. Spreckelseni ja A. Friedenthali poolt osaliselt läbikaevatud kivikirstkalme. Tolleaegse kaevamismetoodika

kohaselt piirduti üksnes kirstu avamisega. Revisjonkaevamiste eesmärgiks oli uurida keskest kirstust väljapoole jäävat kalmeala ning fikseerida võimalikult täpselt kalme ehituse iseärasused.

Kembari talu põllumaal registreeritud pronksiaegse asulakoha surfimine näitas, et kultuurkiht on sügavkänniga täielikult hävitatud.

Lääne-Virumaal Vatu ja Palmse piirkonnas jätkati fossiilsete põldude uurimist ning asulakohtade väljaselgitamist. Kaevamisteks valiti **Ilumäe** asula (9, Kadrina khk., V. Lang). 60 m² suurune kaevand rajati kohta, kus kultuurkiht oli künnikihi all paremini säilinud. Avati nelja kivikonstruktsiooni jäänused. Neist kaks osutusid 13.—14. sajandi ahjuvaredeks, kolmas postikiilustikuks ning neljas paeplaatidega vooderdatud kraaviks. Kaevandist kogutud söeproofid ja rikkalik leiumaterjal, m.h. soomaagi, rauašlaki ning düüsitükid osutavad sellele, et enne 13.—14. (15.?) sajandi asula kultuurikihi tekkimist oli siin hiljemalt 12. sajandil olnud rauasulatuskoht. Märksa varasema asustuse olemasolu kinnitavad antud kohas mõned tulekivi- ja kvartsikillud ning nöörijäljendiga savinõukatked.

Muistse rauatootmise uurimisega seotud kaevamisi tehti seekord kolmes kohas: Lääne-Virumaal **Ilumäel** (10, Kadrina khk.) ja **Saunakünkjal** (11, V.-Jaagupi khk.) ning Põhja-Tartumaal **Puiatus** (12, M.-Magdaleena khk., J. Peets).

Ilumäe III asulasse rajatud 32 m² suurune kaevand näitas, et kultuurkiht oli sügavkänniga suures osas segatud. Rikkumata kihti oli säilinud vaid kahes u. 0,5 m läbimõõduga 30—40 cm sügavuses lohus. Saadud leiumaterjal pärines valdavalt 17.—18. sajandist. Savist õhudüüside fragmendid ja rauaräbu lubavad oletada siinsamas toimunud rauatootmist siiski juba 12.—13. sajandil.

Saunakünkjal tehti 16 m² suurune proovikaevand kohta, kus varem oli leitud hulgaliselt räbutükke. Koha esialgne uurimine näitas, et rauatööga seotud rajatised, m.h. ka arvatavad rauaahju jäänused olid kõige tõenäolisemalt asunud u. 200 m pikkusel oosil. Võimalik, et tegemist on piirkonna ühe varasema, esialgsete dateeringute kohaselt I aastatuhande esimesse poolde kuuluva rauatootmise kohaga.

Puiatus uuriti muistset rauasulatuskohta kahes kaevandis. Ühtekokku koguti u. 50 kg räbu, toorrauatükke ja šlakki. Savist düüsifragmentide puudumine ja esialgsed dateeringud söeproofide C¹⁴ alusel osutavad, et siingi võiks tegemist olla varasema, esialgsete dateeringute järgi 1.—2. sajandi muistisega.

Keilas (13, Keila khk., H. Pauts) jätkati keskaegse kindlustatud mõisahoone uurimist ja mõisakompleksi kaitsetsooni korrastamist. Tänu

Eesti Ajalooarhiivist leitud 1686. aasta "Inventariumile" Keila mõisahoonest oli võimalik kõrvutada kaevamistulemusi uue kirjaliku allikaga. Selgemaks said mitmed vana elutorni ehitust puudutavad üksikasjad.

Lihulas (14, Lihula khk., M. Mandel) jätkati kaevamis- ja restaureerimistöid ning varisemisohtlike müürijäänuste konserveerimist Piiskopilinnuses. Pealinnusest on praeguseks välja kaevatud ning vaatamisväärseks muudetud u. kümnendik. Tänu tehtule on Lihula Piiskopilinnusest saanud heakorrastatud ja atraktiivne vaatamisväärsus.

Ala-Pikal (15, Kanepi khk., H.Valk) lõpetati eelmisel aastal alustatud kivikalme proovikaevamine. Kaevamistel tehtud tähelepanekud ja kogutud leiumaterjal näitab, et tegemist on kõige tõenäolisemalt 3.—4. sajandi tarandkalmega. Seejuures on leiumaterjali iseärasuseks jämeda kivipurruga nõrgalt põletatud keraamika.

B. Arheoloogilised avariikaevamised

Arheoloogilised avariikaevamised toimusid 1996. aastal ühtekokku viieteistkümnes kohas. Neist töomahukamad olid uurimistööd Tallinnas, Tartus, Narvas ja Viljandis.

Tallinnas telliti AS "Tael" ulatuslikumad kaevamised Roosikrantsi t. 9 ja 11 krundil (16, K. Jaanits, V. Ševeljov ja V. Sokolovski). Uurimistöödel fikseeriti u. 50 m pikkune muistne teelõik, mis suundus Toompea linnusele. Otsustades künnijälgede järgi oli kahel pool teed punutud aiaga piiratud põllud. Mõnevõrra hilisemat, 13.—14. sajandi asustust kajastasid elu- ja kõrvalhoonete jäänused, sepaääsi põhjad, punutud tarad ja puust raketisega kaev. Samast perioodist säilinud leiumaterjalis olid iseäranis rikkalikult esindatud töö- ja tarberiistad nagu näit. puu- ja tohtnõud, värtnakedrad, käärid, lambarauad, ripplukkude võtmed, luust, pronksist ja rauast naasklid, luust kahepoolsete piidega kammid jms. Eraldi tuleb märkida luutöökojale viitavate leidude — sarvest toorikute ja tootmisjääkide rohkust. Tegeletud on ka pronksivalamisega, mida näitavad valamisvormid, savitiiglid ja pronksitükid. Asula elanike jõukusest räägivad Veneetsia ja Böömi päritolu klaaspeekrid, aknavitraažide killud ja ristilöödud Kristuse hõbedast kujuke. Arvatavalt jäeti asula maha 14. sajandil, pärast Jüriöö ülestõusu. Varsti pärast seda sündmust ehitati kaevandi vahetusse lähedusse Püha Barbara kabel ning seejärel hakati kohta kasutama kalmistuna.

AS "Agu EMS" tegi arheoloogilisi avariikaevamisi kolmel objektil. Neist esimene oli Pühavaimu t. 13/15 kinnistul (17, G. Toos). 86 m² suuruses kaevandis osutus kultuurikiht kesk- ja uusaegsete hoonete ehitusega

põhjani segatuks. Leiumaterjalis domineeris 15.—16. sajandi keraamika. Tartu mnt. 10 ja Pääsukese t. 2 kinnistul (18, T. Aus) fikseeriti varasema asustuse jäljed riibitud pinnaga keraamikleidude põhjal. Aida tänava kaevandi (19, T. Aus, P. Talvar) kultuurikihi alumisest ladestusest võetud söeproovid lubavad varasema asustuse antud kohas dateerida eelviikingiaega.

Tartus toimusid avariikaevamised neljas kohas. AS "Stinger" jätkas Jaani kiriku vundamentide kindlustamistöödega seotud uuringuid kiriku lõunaseina ja Lüübeki kabeli juures (20, K. Lange ja K. Kalling). Samas puhastati välja kümme rootsiaegset matust. Firma "AEG" tegi päästekaevamisi Ülikooli t. 6 a, Rüütli t. 15 ja Jaani t. 8 krundil (21—23, P. Piirits ja R. Vissak). Ülikooli t. kaevandist saadud leiumaterjal (s.h. näpiornamendiga ning riibitud keraamika) kinnitas, et varasem asustuskiht pärineb I aastatuhande teisest poolest. Rüütli t. kaevandis puhastati välja keskaegsete kivihoonete vundamente ja 15.—16. sajandi leiumaterjali sisaldav jäätmekast. Jaani tänava kaevandis fikseeriti 12.—13. sajandi kultuurikiht ja keskaegne puitsillutis.

Narvas tehti avariikaevamisi Narva Joaoru linnusel (24, Riigi Muinsuskaitseamet ja Narva Linnavalitsus, A. Nikitjuk). Suurem osa muistisest hävitati 1950. aastatel Narva elektrijaama ehitustöödega, mil linnusest võeti ehitusmaterjali. Avariikaevamiste ülesandeks oli fikseerida muistise seisund ning selgitada, kas mingis osas on kultuurikihti veel säilinud. 82 m² suurune kaevand rajati linnuse kõrgemasse s.o. loodeossa. Tõdeti, et kaevandi eri osades oli kultuurikihi säilivus erinev. Kõige paremini oli muistis säilinud kaevandi idaosas. Ligi meetri paksuses kultuurikihis puhastati välja mitmeid ehitusjäänuseid, s.h. 2—3 kivi kõrguselt säilinud ja esialgselt 3.—1. saj. e. Kr. dateeritud nurgakonstruktsioon linnuse ülemise platoo servas. Tunduvalt varasem leiumaterjal (s.h. ainulaadse ornamendiga neoliitiline keraamika) ja stratigraafilised tähelepanekud lubavad oletada, et tegemist on pikka aega kasutusel olnud unikaalse muistisega, mille uurimist tuleks kindlasti jätkata.

Pärnus toimusid avariikaevamised seoses veetrassi paigaldamisega Pikale tänavale (25, AS "Port Artur", R. Vissak ja A. Vunk). Ligi 150 m pikkusel alal fikseeriti u. 1 m paksune kultuurikiht, linnamüüri lõik ning uus- ja keskaegsete hoonete müüre.

Viljandis toimusid avariikaevamised Kindral Laidoneri plats 5 hoovil kahes kaevandis (26, H. Valk). Avastati tõenäoliselt 14. sajandist pärineva ja Liivi sõjas hävinud linnakiriku müürid.

Jõhvis Pargi t. 55 krundil toimusid avariikaevamised alal, kus paiknes Teise Maailmasõja aegne saksa sõjaväekalmistu (27, AS "Tael", K.

Jaanits). Fikseeriti, puhastati välja ning koguti ümbermatmiseks 35 luustikku.

Väike-Rõsna II asulakoha avariikaevamisi toetas Riigi Muinsuskaitseamet ja Setu Kultuurifond (28, Lobotka v., H. Luik, A. Kiristaja). Eesmärgiks oli Värskla lahe kaldavöötmes avariiolekorrast asula kultuurikihi läbikaevamine ja kalda kindlustamine. Rajati kaks kaevandit, kogupindalaga 171 m². Leiti rohkesti keraamikat, millest enamuse on pika veesoleku tõttu lihvitud pindadega. Paremini säilinud kildude põhjal näib, et asula vanem osa pärineb tekstiilkeraamika kasutusajast. Leiumaterjali põhiosa pärineb aga muinasaja lõpust või keskaja algupoolelt.

Ala-Pika asulakoha (29, Kanepi khk., H. Valk) avariikaevamistel fikseeriti mullatöödega kahjustatud ala ulatus ning alustati kaevandi põhjas säilinud kultuurikihi uurimist. Samas kohas jätkuvad päästekaevamised järgneval suvel.

Otepää (30, H. Valk) tehti avariikaevamisi Tartu ja Piiri tänava ristmikul keskaegse kalmistu alal. Puhastati välja kuus peaga läänede või edelasse maetud luustikku ja üks segatud luudekogum. Kaevamistulemused kinnitasid varasemat käsitlust kalmistu korrapärasest planeeringust. Tõenäoliselt kuulus kalmistu keskaegse Otepää alevi elanikele, valdavalt eestlastele. Hauapanused sarnanevad Lõuna-Eesti külakalmistute materjaliga ning pärinevad arvatavalt 14. sajandist.

C. Arheoloogilised järelevalvetööd

Tallinnas tegi AS "Agu EMS" järelevalvetöid viiel kinnistul (31–35). Rävalla puistee 4 krundil (P. Talvar) fikseeriti, mõõdistati ja kirjeldati vundamendiaugu profiile. Rüütli t. 1 kinnistul, Rootsi Mihkli kiriku õuel, kontrolliti ja jälgiti u. 1,5 m sügavuse kanalisatsioonitrassi avamist ning torude vahetust (G. Toos). Mõõdistati ja fikseeriti trassi profiilid ning süstematiseeriti leiumaterjal. Viru t. 4 kinnistul (G. Toos) olid järelevalvetööd seotud kanalisatsioonitrassi kaevamisega. Puhastati välja keskaegse puitraketisega kaevu jäänused ning kirjeldati ja mõõdistati kultuurikihi erinevaid ladestusi. Aia t. 3 ja Vana-Viru t. 10 kinnistul (T. Aus) fikseeriti Viru väravatornist u. 80 m põhja pool ja linnamüürist u. 60 m ida pool 13. sajandi lõpust kuni 14. sajandi esimese pooleni seal paiknenud siseveekogu.

Tartus toimusid järelevalvetööd Toomemäel (36, P. Piirits). Mõõdistati ja kirjeldati kultuurikihi erinevaid ladestusi ning fikseeriti mitme keskaegse elamu ning kaitsehituse (m.h. Valge torni) asukoht. Jaani,

Munga ja Lutsu tänavale kaevatud trassilõigul (37, R. Vissak) fikseeriti ja kirjeldati kultuurkihti ning lokaliseeriti varasema kivihoonestuse müüre. Järelevalvetööd jätkusid ka Tartu Ülikooli peahoone vundamentide kindlustamiseks (38, V. Kadakas).

Viljandis (39—41, H. Valk) tehti järelevalvetöid Väike-Turu t. 6 hoovis seoses veetrasside kaevamisega. Fikseeriti eriti intensiivne ja hästi säilinud, kohati kuni 2,5 m paksune kultuurkiht, mille varasem ladestus võib pärineda 13. sajandist. Intensiivne keskaegne kultuurkiht selgitati välja ka Riia värava ees. Tartu tänaval (Lossi ja Tallinna tänava vahelisel lõigul) tehti arheoloogilist järelevalvet seoses kanalisatsioonikaevude vahetusega. Sajandivanuse kivisillutise all oli säilinud erineva paksusega kesk- ja uusaegset asustuskkihti. Varasem leiumaterjal näib pärinevat 13.—14. sajandist.

Narvas (42, A. Nikitjuk) tehti järelevalvetöid piirivalveposti territooriumil. Tööde tulemuseks oli seni teadmata 16.—17. sajandi kalmistu fikseerimine ja selle peale 17. sajandi keskpaigas rajatud kindlustusehitiste lokaliseerimine.

Otepääl (43, H. Valk) toimusid järelevalvetööd seoses kommunikatsioonitrasside paigaldamisega Hurda ja Tartu tänaval ning Võru maanteel. Selgitati kultuurkihi olemasolu, vanust ja säilivust. Ühtlasi fikseeriti mitme varasema hoonestuse jäänused. Esialgsete tulemuste põhjal näib, et 13. sajandist varasem elutegevuse kiht siin puudub.

D. Arheoloogilised inspeksioonid

1996. aastal leiti ühtekokku 133 uut (seni arvele võtmata) muistist. Loendi ja levikukaardi 1996. aastal avastatud muististe kohta (vt. lk. 145) koostasid Andres Tvauri, Andres Vindi ja Arvis Kiristaja.

Järgnevas on esitatud kolmteist ülevaadet 1996. aasta arheoloogiliste välitööde tulemustest.

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL FIELD WORK OF 1996

Ülle TAMLA

In 1996, archaeological field-work in Estonia was carried out in 176 places. Depending on the aim of the work the field-work can be divided into archaeological excavations connected with research topics (Fig. 1, A) and rescue excavations (Fig. 1, B), where protected areas were discharged for construction activities. The aim of the supervision

work (Fig. 1, C) was the estimation and documentation of the cultural layer in tracks dug in protection zones of archaeological monuments.

Archaeological inventories for new archaeological monuments and checking up find reports also formed an important part of field work.

A. Archaeological Excavations Connected with Research Topics

Such excavations were carried out on fifteen sites. At **Kõpu**, on the Kõpu peninsula (Nos 1—4 on the map; Reigi parish; investigated by A. Kriiska), the investigation of Stone Age settlements was continued. In addition to numerous trial pits, three excavations were dug. An excavation of 20 sq.m. was dug in the Kõpu IV settlement site which is the highest of the 12 Stone Age sites known there, i.e. 32 m above sea level. The finds of quartz, flint, sandstone, etc. indicate a Late Mesolithic settlement site.

On the Kõpu X settlement site, in an excavation measuring 10 sq.m., one chisel, artifacts and flakes of quartz and flint were obtained. The finds allow us to date the site to the Neolithic.

The excavation dug in the Kõpu XI site measured 12 sq.m. In addition to artifacts of quartz and flint, (late?) comb ware was also found. At the present stage of investigations, this site can be considered to be one of the latest Stone Age sites on the Kõpu peninsula.

The Kõpu XII settlement site is the only one known from the northern part of the peninsula. Judging by stray finds and the material obtained from trial pits, this site, most probably, belonged to the people of the Comb Ware Culture.

At **Tõnija**, Saaremaa (5; Valjala parish; M. Mägi-Lõugas), the investigations of the tarand-grave continued. In addition to the area opened in the previous year, two more tarands, measuring ca. 6 x 3 m, were excavated. The finds obtained from the four tarands, and the peculiarities of the construction of the grave, indicate that the tarand-grave of Tõnija was erected on the site of a former stone grave. The finds from 1996 formed two temporally different groups, the older part belonging to the time of Christ and the later one to the 4th century. The finds of the 7th—8th centuries indicate that the grave was also used later. A small stone chisel and some processed flint flakes permit us to assume that a settlement site was located here at the end of the Neolithic or in the Bronze Age.

Ordered by the Central Board of Antiquities, architectural-archaeological investigations were carried out in the chancel of the **Põide** church (6; Põide parish; J. Mäll). In connection with changing the chancel's floor, a chance appeared for excavating a part of the soil under the floor and determining the chronology of the earlier construction phases of the church. The most important result of the investigations is the knowledge that the earlier wooden church building was utilized when erecting the chancel of the Romanesque stone church of Põide. Some time later the wooden chancel was replaced by a stone-lain chancel.

In **Muuksi** (7, 8; Kuusalu parish; G. Vedru), revisional excavations began on the group of stone graves known as "Hundikangrud", and a Bronze Age settlement site was prospected. For excavations, a stone cist grave was chosen, which in 1925 had been partly investigated by A. Spreckelsen and A. Friedenthal. According to the excavation methods of the time, only the cist had been opened. The aim of the revisional excavations was to study the part of the grave outside the central cist and to determine as precisely as possible the constructional peculiarities of the grave.

Prospecting of a Bronze Age settlement site in a field of **Kembari** farm revealed that the cultural layer had been completely disturbed by subsoil ploughing.

In the region of Vattu and Palmse, Western Virumaa, the investigations of fossil fields and the search for settlement sites were resumed. The **Ilumäe** settlement site (9; Kadrina parish; V. Lang) was excavated. An excavation of 60 sq.m. was dug in a place where the cultural layer was well preserved under the ploughing layer. The remains of four stone constructions were discovered. Two of them appeared to be the remains of 13th—14th century stoves, the third was a post-hole with stone wedges, and the fourth, a trench lined with limestone slabs. Charcoal samples and abundant find material, including fragments of iron slag, bog ore and tuyeres, gathered from the excavated area, indicate that before the formation of the settlement layer in the 13th—14th (15th?) century, an iron-smelting site was located here in the 12th century at the latest. Some fragments of flint, quartz and pottery, with cord impressions, confirm the presence of a settlement of a considerably earlier date.

Excavations connected with the investigation of ancient iron metallurgy were carried out on three sites in 1996: in Western Virumaa at **Ilumäe** (10; Kadrina parish) and **Saunakünka** (11; Viru-Jaagupi parish) and in Northern Tartumaa at **Puiatu** (12; Maarja-Magdaleena parish; J. Peets).

A 32 sq.m. excavation dug in the settlement site of Ilumäe III revealed that the cultural layer had been mostly disturbed by subsoil ploughing. It had preserved unharmed only in two cavities, 30—40 cm deep, with a diameter of ca. 0.5 m. The finds dated mostly to the 17th—18th centuries. Fragments of clay tuyeres and slag indicate that iron producing occurred here, already, in the 12th—13th century.

At Saunakünka, a 16 sq.m. trial pit was dug where an abundance of iron slag had previously been found. The preliminary investigation of the site indicated that the constructions connected with iron producing, including the presumable remains of iron-smelting furnaces, most likely had stood on a 200 m long esker. Possibly, it is one of the earliest iron-smelting sites in the region (preliminarily dated to the 1st half of the 1st millennium).

At Puiatu, an ancient iron-smelting site was investigated in two excavations. Iron slag and iron blooms totalled up to 50 kg. The absence of clay tuyere fragments and the preliminary ¹⁴C datings of coal samples indicate an earlier monument belonging to the 1st—2nd century.

In **Keila** (13; Keila parish; H. Pauts) the investigations of a medieval fortified manor-house and trimming of the protection zone of the manor complex were resumed. Due to "Inventarium" of 1686 of the Keila manor-house, discovered in the Historical Archives of Estonia, it was possible to compare the results of the excavations with a new written source. Several details of the construction of an old habitation tower were cleared.

In **Lihula** (14; Lihula parish; M. Mandel), excavation and restoration work, and the conservation of the decaying walls continued in the Bishop's Castle. About 1/10 of the main castle has been excavated and restored into an attractive sight.

At **Ala-Pika** (15; Kanepi parish; H. Valk), trial excavations of a stone grave, begun last year, were completed. The finds and information obtained during the excavations indicate, most likely, a tarand-grave of the 3rd—4th century. Weakly burned pottery containing rough stone debris is characteristic of the find material.

B. Archaeological Rescue Excavations

In 1996, rescue excavations were carried out on 15 sites. The most extensive were the works in Tallinn, Tartu, Narva and Viljandi.

In **Tallinn**, extensive rescue excavations were carried out by AS Tael on sites 9 and 11, Roosikrantsi Street (16; K. Jaanits, V. Shevelyov and V. Sokolovski). A fifty-meter road section, leading to Toompea castle, was recorded. Judging by ploughing traces, fields had lain on either side of the road, surrounded by wicker fences.

Remains of dwellings and outhouses, foundation of a smithy forge, wicker fences and a timber-curbed well reflect settlement of the 13th—14th century. The find material of the same period contained an abundance of tools and household implements like wooden and bark vessels, spindle-whorls, scissors, shears, keys for padlocks, awls of bone, bronze and iron, double bone combs, etc. Special note should be made to the abundance of finds indicating a bone-processing workshop — antler blanks and bone-manufacturing wastes. Bronze casting was another occupation, testified by moulds, clay crucibles and bronze fragments. Glass beakers of Venetian and Bohemian origin, sherds of stained-glass windows and a silver crucifix testify to the wealth of the inhabitants. The settlement was deserted, supposedly in the 14th century, after the revolt of St. George's Night. Soon after, a chapel of St. Barbara was erected in the neighbourhood and the site was used as a cemetery.

AS Agu—EMS carried out rescue excavations on three sites. The first of them was at 13/15 Pühavaimu Street (17; G. Toos). In an excavation of 86 sq.m. the cultural layer appeared to be disturbed to the bottom by medieval and modern building activities. Pottery of the 15th—16th century prevailed in the find material.

On the site at Tartu mnt. 10 and Pääsukese 2 (18; T. Aus), traces of an earlier settlement were recorded on the basis of striated pottery found there. Charcoal samples, gathered from the bottom horizon of the cultural layer of the excavation in Aida Street (19; T. Aus, P. Talvar) preliminarily date the earlier phase of the settlement on the site to the pre-Viking Age.

In **Tartu**, rescue excavations were carried out on four sites. AS Stinger resumed the investigations at the southern wall and the Lybeck chapel, connected with the reinforcement of the foundations of Jaani church (20; K. Lange and K. Kalling). Ten burials of the Swedish period were discovered there.

AS AEG conducted rescue excavations on the sites at Ülikooli Street 6a, Rüütli Street 15 and Jaani Street 8 (21—23; P. Piirits and R. Vissak). The finds from the excavation in Ülikooli Street (including pottery with notches and striated pottery) confirmed the opinion that the earlier settlement layer dates from the 2nd half of the 1st millennium. In the excavation in Rüütli Street, foundations of medieval stone buildings and a refuse box containing material from the 15th—16th centuries were unearthed. In the excavation of Jaani Street, a cultural layer belonging to 12th—13th centuries, and a medieval wooden pavement were recorded.

In **Narva**, rescue excavations were carried out on the hill-fort of Narva Joaoru (24; Central Board of Antiquities and the municipal government of Narva; A. Nikitjuk). The greater part of the monument was destroyed in the 1950's during the construction of the Narva power-station, when building material was obtained from the hill-fort. The aim of the rescue excavations was to determine the state of the monument and the possible preserved cultural layer. An excavation of 82 sq.m. was dug in the higher northwestern part of the hill-fort. It appeared that the cultural layer was differently preserved in different parts of the excavation. The best preserved part was the eastern side of the excavation. In the cultural layer, nearly 1 m thick, several remains of buildings were

unearthed, including a corner construction, 2—3 slabs high, at the edge of the upper plateau of the hill-fort. This construction was provisionally dated to the 3rd—1st century B.C. Find material of a considerably earlier date (including neolithic pottery with unique decoration) and stratigraphic notes demonstrate a unique and long-inhabited monument, the investigation of which must surely be resumed.

In **Pärnu**, the rescue excavations were connected with the installation of pipelines in Pikk Street (25; AS Port Artur; A. Vunk and R. Vissak). In an area with a length of nearly 150 m, cultural layer with a thickness of ca. 1 m, a section of the town wall and walls of medieval and modern houses were recorded.

In **Viljandi**, rescue excavations were carried out in two ditches in the yard of Laidoneri plats 5 (26; H. Valk). Walls of a town church, possibly dating from the 14th century, demolished in the Livonian War, were discovered.

In **Jõhvi**, on the site of Pargi Street 55, rescue excavations were carried out in the area of a German military cemetery from World War II (27; AS Tael; K. Jaanits). Thirty-five skeletons were recorded, cleaned out and prepared for reburial.

The rescue excavations of the settlement site II at **Väike-Rõsna** were financed by the Central Board of Antiquities and the Setu Cultural Foundation (28; Lobotka parish; H. Luik and A. Kiristaja). The aim was to excavate the part of the settlement layer exposed to the waves, on the shore of the Värska Bay, and to reinforce the bank. Two excavations were dug, totalling 171 sq.m. Pottery was abundant, mostly polished by long exposure to water. Judging by the better preserved sherds, the older part of the settlement seems to date from the period of the textile-impressed pottery. Most of the finds date from the end of the prehistoric period and the beginning of the Middle Ages.

During the rescue excavations of the **Ala-Pika** settlement site (29; Kanepi parish; H. Valk), the range of the area damaged by digging was determined and the investigation of the cultural layer, preserved at the bottom of the excavation, began. Rescue excavations will be resumed here next summer.

In **Otepää** (30; H. Valk), rescue excavations were carried out at the crossing of Tartu and Piiri streets, in the area of a medieval cemetery. Six west- or southwest-oriented skeletons and one completely mixed complex of bones were unearthed. The results of the excavations confirmed the former opinion of the regular plan of the cemetery. Evidently, the cemetery belonged to the medieval, overwhelmingly Estonian, population of Otepää. Grave goods resemble the material of South-Estonian village cemeteries and date probably to the 14th century.

C. Archaeological Supervision

In **Tallinn**, AS Agu—EMS supervised the works on five sites (31—35). On the site of Rävala pst. 4 (P. Talvar), the profiles in a foundation pit were recorded, surveyed and described. At Rüütli Street 9, in the yard of the Swedish St. Michael's Church, digging of a drainage track, ca. 1.5 m deep, was supervised (G. Toos). Profiles of the track were surveyed and recorded and the find material was systemized. On the site at Viru Street 4 (G. Toos), the supervision was also connected with the digging of a sewage track. Remains of a medieval timber-curbed well were cleaned out and different deposits of a cultural layer were described and surveyed. The supervision of the sites at Aia Street 3 and Vana-Viru Street 10 (T. Aus) revealed the existence of an inland water body, ca. 80 m north of a tower of the Viru Gate and ca. 60 m east of the town wall, from the end of the 13th to the 1st half of the 14th century.

In **Tartu**, works were supervised on Toomemägi (36; P. Piirits). Different deposits of the cultural layer were surveyed and described and the locations of several medieval dwellings and fortifications (including the White Tower) were determined. In the track dug in Jaani, Munga and Lutsu streets (37; R. Vissak), a cultural layer was determined and described, and walls of earlier stone buildings were located. Supervision was also resumed at reinforcement works of the foundations of the main building of the University.

In **Viljandi** (39—41; H. Valk), supervision was carried out in the yard of Väike-Turu Street 6 in connection with plumbing. A very intensive and well-preserved cultural layer, sporadically 2.5 m thick, was discovered; the earlier deposits of which may date to the 13th century. An intensive cultural layer was also discovered at the Riia Gate. In Tartu Street, between Lossi and Tallinna streets, supervision was carried out in connection with changing the vertical pipes of the sewage system. Under the hundred-year-old stone pavement, medieval and modern settlement layers of varying thickness were preserved. The earliest finds seem to date from the 13th—14th centuries.

In **Narva** (42; A. Nikitjuk), supervision was carried out on the site of the Frontier Guard. As a result of this, a hitherto unknown cemetery of the 17th century was discovered, and the fortifications, erected on the site in the mid-17th century, were located.

In **Otepää** (43; H. Valk), laying of communications was supervised at Hurda and Tartu streets and Võru mnt. The existence, age and preservation degree of the cultural layer were determined, and the remains of several earlier buildings were discovered. The preliminary results indicate that a habitation layer pre-dating the 13th century has not existed here.

D. Archaeological Inventories

In 1996, altogether 133 new (hitherto unrecorded) monuments were discovered. The file and map of the discovered monuments (see p. 145) were compiled by Andres Tvauri Andres Vindi and Arvis Kiristaja.

The present issue includes thirteen reviews of the results of the archaeological field work of 1996.